

Kriza komparativne književnosti

Svijet (bolje rečeno, naš svijet) nalazi se u stanju neprestane krize, barem od godine 1914. Književna znanost, na svoj manje naprasit, tiši način, rastrgana je sukobima metodā otprilike od istoga vremena. Stare neupitne postavke književne znanosti u devetnaestom stoljeću, njezino prostodušno povjerenje u nagomilavanje činjenica, činjenica bilo koje vrste, u nadi da će te cigle biti iskorištene u izgradnji velike piramide znanja, njezina vjera u uzročno objašnjenje prema uzoru prirodnih znanosti, bile su oštro osporavane čak i prije toga: od strane Crocea u Italiji, od strane Diltheyja i drugih u Njemačkoj. Zato se nikako ne može ustvrditi da su posljednje godine po nečemu iznimne, pa čak ni da je kriza književne znanosti bilo gdje dosegнула točku razrješenja ili barem dovela do privremena izravnania spora. Preispitivanje naših ciljeva i metoda je, još uvijek, potrebno. Ima nečega simboličnog u odlasku nekolicine majstora tijekom posljednjega desetljeća: Van Tieghema, Farinellija, Vosslera, Curtiusa, Auerbacha, Carréa, Baldenspergera i Spitzera.

Najozbiljniji znak nesigurna stanja u našoj struci jest činjenica da ona nije bila kadra utvrditi jasan predmet proučavanja i svoju specifičnu metodologiju. Mislim da programatski iskazi Baldenspergera, Van Tieghema, Carréa i Guyarda nisu uspjeli u toj najvažnijoj zadaći. Opteretili su komparativnu književnost jednom zastarjelom metodologijom i posvetili je mrtvom rukom devetnaestostoljetnoga fakticizma, scijentizma i povijesnoga relativizma.

Komparativna književnost stekla je beskrajne zasluge boreći se protiv pogrešna odvajanja nacionalnih povijesti književnosti: ona je očigledno u pravu (i pribavila je gomilu dokaza kako bi to potkrijepila) u svom shvaćanju o povezanosti zapadne književne tradicije, upletene u mrežu bezbrojnih međuodnosa. Ja međutim sumnjam da Van Tieghemov pokušaj razlikovanja »komparativne« i »opće« književnosti ima kakve izgleda za uspjeh. Prema Van Tieghemu, »komparativna« je književnost ograničena na proučavanje međuodnosa *dviju* književnosti, dok se »opća« književnost bavi pokretima i stilovima što se protežu kroz *nekoliko* književnosti. Dakako, ovo je razlikovanje potpuno neodrživo i neprovedivo. Zašto bi se, recimo, utjecaj Waltera Scotta u Francuskoj smatrao »komparativnom« književnošću, a proučavanje povijesnoga romana u razdoblju romantizma »općom« književnošću? Zašto bismo trebali praviti razliku između proučavanja Byronova utjecaja na Heinea i proučavanja bajronizma u Njemačkoj? Pokušaj da se »komparativna književnost« suzi na proučavanje »vanjske trgovine« između dviju književnosti zacijelo ne može biti uspješan. Komparativna bi književnost, po svom sadržaju, bila nekakva nesuvisla skupina nepovezanih fragmenata: mreža odnosa koji se stalno prekidaju i istrgnuti su iz smislenih cjelina. *Comparatiste qua comparatiste*, u tom uskom smislu, mogao bi proučavati samo izvore i utjecaje, uzroke i učinke, čak bi mu bilo uskraćeno istraživanje pojedinačnoga umjetničkog djela u njegovoj cjelovitosti budući da se nijedno djelo ne da u potpunosti svesti na inozemne utjecaje niti se pak može promatrati kao izvorište zračenja utjecajā isključivo prema stranim zemljama. Zamislite da se slična ograničenja nametnu proučavanju povijesti glazbe, likovnih umjetnosti ili filozofije! Bi li se jedan kongres, pa čak i cijeli časopis mogao isključivo posvetiti takvu mozaiku pitanja, kao

što su, recimo, utjecaj Beethovena u Francuskoj, Rafaela u Njemačkoj ili pak Kanta u Engleskoj? U tim srodnim disciplinama postupalo se znatno mudrije: tu su muzikolozi, povjesničari umjetnosti, povjesničari filozofije, i nitko od njih ne umišlja da postoje zasebne discipline kao što su komparativno slikarstvo, glazba ili filozofija. Pokušaji da se postave umjetne ograde između komparativne i opće književnosti moraju propasti jer povijest književnosti i književna znanost imaju isti predmet – književnost. Želja da se »komparativna književnost« ograniči na proučavanje vanjske trgovine između dviju književnosti ograničava tu disciplinu na bavljenje izvanjskim pojedinostima, drugorazrednim piscima, prijevodima, putopisima, »posrednicima«; ukratko, ona »komparativnu književnost« pretvara u nižu disciplinu koja istražuje podatke o stranim izvorima i ugledu pisaca u inozemstvu.

Pokušaj da se izdvoje i predmet i metode komparativne književnosti još je slavnije propao. Van Tieghem postavlja dva kriterija koji komparativnu književnost navodno odvajaju od proučavanja nacionalnih književnosti. Komparativna se književnost, tako on kaže, bavi mitovima i legendama što okružuju pjesnika i zaokupljena je autorima od manjega, pa i sasvim maloga značaja. No nemoguće je shvatiti zašto proučavatelj pojedine nacionalne književnosti ne bi činio to isto: Byronov lik u Engleskoj, ili Rimbaudov u Francuskoj, uspješno je ocrtan i bez mnogo osvrtnja prema drugim zemljama, a Daniel Mornet u Francuskoj ili Josef Nadler u Njemačkoj, primjerice, pokazali su nam da se povijest nacionalne književnosti može pisati poklanjajući punu pozornost i piscima od prolazne važnosti kao i onima koji su zaboravljeni.

Također, nikoga ne mogu uvjeriti ni nedavni pokušaji Carréa i Guyarda da područje komparativne književnosti neočekivano prošire kako bi u nju uključili proučavanje

nacionalnih opsjena, onih fiksnih ideja koje jedna nacija ima o drugoj. Bilo bi možda vrlo zgodno čuti kakve predodžbe imaju Francuzi o Njemačkoj ili o Engleskoj – ali pripada li takvo proučavanje još uvijek književnoj znanosti? Ne radi li se prije o proučavanju javnoga mnijenja, korisnu, naprimjer, glavnom uredniku »Glasa Amerike« i sličnim zanimanjima u drugim zemljama? Riječ je onda o nacionalnoj psihologiji, sociologiji, a kao proučavanje književnosti to nije ništa drugo doli oživljavanje stare *Stoffgeschichte*. »Engleska i Englez u francuskom romanu« nije ništa bolje nego »Irac na engleskoj pozornici« ili »Talijan u elizabetanskoj drami«. Takvo proširenje komparativne književnosti podrazumijeva uočavanje jalovosti uobičajene tematike – ali uz cijenu utapanja književne znanosti u socijalnu psihologiju i kulturnu povijest.

Sva ta tumaranja moguća su samo zato što Van Tieghem, njegovi preteče i sljedbenici proučavanje književnosti razumijevaju u obliku devetnaestostoljetnoga fakticizma, kao proučavanje izvorā i utjecajā. Oni vjeruju u uzročno objašnjenje, u razjašnjenje djela koje se postiže praćenjem motiva, tema, likova, situacija, fabula itd. do nekoga drugog djela koje mu vremenski prethodi. Nakupili su ogromnu masu paralela, sličnosti, katkad i istovjetnosti, ali su se rijetko pitali što bi te veze trebale pokazati, osim moguće činjenice da je jedan pisac poznao i čitao drugoga pisca. Umjetnička djela međutim nisu jednostavno zbroj izvorā i utjecajā: to su cjeline u kojima sirova građa, dobivena iz drugih izvora, prestaje biti inertnom tvari te se uklapa u novu strukturu. Uzročno objašnjenje vodi jedino u *regressus ad infinitum*, a k tome se još čini, kad je posrijedi književnost, da ono gotovo nikada ne uspijeva jednoznačno ustanoviti ono što se smatra prvim zahtjevom svake uzročne veze: »kad se pojavljuje X, mora se pojaviti Y«. Nije mi poznato da je bilo koji povjesničar

književnosti pružio dokaz takve nužne veze ili da bi ga čak mogao pružiti jer je izdvajanje takva uzroka nemoguće kad je riječ o umjetničkim djelima koja su cjeline, zamišljene slobodnom maštom, nad čijom cjelovitošću i značenjem vršimo nasilje kad ih rastavljamo na izvore i utjecaje.

Pojam izvora i utjecaja je, dakako, izazivao zabrinutost kod profinjenijih stručnjaka na području komparativne književnosti. Louis Cazamian, naprimjer, komentirajući Carréovu knjigu *Goethe en Angleterre*, uočava kako »nema potvrde da je baš taj i taj pojedinačni čin izazvao baš tu pojedinačnu promjenu«. On tvrdi da je Jean-Marie Carré u krivu kad kaže da je Goethe »posredno izazvao nastanak engleskoga romantičkog pokreta«, samo na osnovi toga što je Scott preveo njegovu dramu *Goetz von Berlichingen*.¹ Ali Cazamian samo formalno može prihvatiti ideju toka i postajanja, poznatu od Bergsonova vremena. On preporučuje proučavanje individualne ili kolektivne psihologije, što u Cazamiana znači jednu razvijenu, potpuno neprovjerljivu teoriju o ritmičkim titrajima engleske nacionalne duše.

Slično tome je i Baldensperger, u svom programatskom uvodnom članku za prvi broj »Revue de littérature comparée« (1921), vidio kako književna znanost, zaokupljena poviješću književnih tema, dospijeva u slijepu ulicu. On priznaje da one nikada ne mogu ustanoviti jasne i potpune nizove. Odbacuje također i kruti evolucionizam kakav zastupa Brunetière. No jedino što on može ponuditi u zamjenu jest prijedlog da se proučavanje književnosti proširi kako bi obuhvatilo manje pisce, i da bi trebalo obratiti pozornost i na suvremena vrednovanja.

¹ »Goethe en Angleterre, quelques réflexions sur les problèmes d'influence«, u: »Revue Germanique«, 12, 1921, str. 374-375.

Brunetière se suviše bavi remek-djelima. »Kako bismo inače znali da je Gessner odigrao značajnu ulogu u općoj književnosti, da je Destouches očarao Nijemce više od Moliërea, da su Delillea, kao kasnije Victora Hugoa, svojedobno smatrali savršenim, vrhunskim pjesnikom i da su Heliodora u antičkom nasljeđu držali možda jednako važnim Eshilu?«² Baldenspergerov lijek je opet posvećivanje pozornosti manjim autorima i davnašnjim modama književnoga ukusa. Povijesni relativizam se podrazumijeva: trebali bismo proučiti mjerila prošlosti kako bismo pisali »objektivnu« književnu povijest. Komparativna bi se književnost trebala postaviti »iza kulisa, a ne u prvi plan pozornice«, kao da u književnosti igra nije ono najvažnije. Baldensperger, poput Cazamiana, formalno prihvaća Bergsonovo postojanje, neprestano kretanje, »carstvo sveopće mijene«, za što on, kao paralelu, navodi jednoga biologa. U zaključku svoga manifesta Baldensperger komparativnu književnost nenadano proglašava pripremom za jedan novi humanizam. On od nas traži da ustanovimo širenje Voltaireova skepticizma, Nietzscheove vjere u nadčovjeka, Tolstojeva misticizma: da doznamo zašto knjigu koju jedan narod smatra klasičnom drugi odbacuje kao odviše učenu, zašto se djelu prezrenu u jednoj zemlji negdje drugdje dive. Nada se da će takva istraživanja našem poremećenom čovječanstvu priskrbiti »manje nesigurnu jezgru općih vrijednosti.«³ Zašto bi međutim takva učena istraživanja o geografskom širenju stanovitih ideja dovela do nečega kao što je definicija baštine čovječanstva? A čak i kad bi takva definicija zajedničke jezgre naišla na uspjeh i bila općeprihvatljiva, bi li to odredilo i neki djelotvoran novi humanizam?

² Str. 24.

³ Str. 29.

Postoji jedan paradoks u socijalnoj i psihološkoj motivaciji »komparativne književnosti«, onako kako se provodila u djelo posljednjih pedeset godina. Komparativna književnost javila se kao reakcija na uski nacionalizam većega dijela devetnaestostoljetne književne znanosti, kao prosvjed protiv izolacionizma većine povjesničara francuske, njemačke, talijanske, engleske i drugih književnosti. Često su je razvijali ljudi koji su i sami stajali na raskrižju nacija ili barem na granicama jedne nacije. Luis Betz rodio se u New Yorku od roditelja Nijemaca, a u Zürich je otišao učiti i predavati. Baldensperger je podrijetlom iz Lorena, a presudnu je godinu proveo u Zürichu. Ernst Robert Curtius bijaše Alzašanin, uvjeren u potrebu boljšega njemačko-francuskog razumijevanja. Arturo Farinelli bijaše Talijan iz Tridenta, tada je to još bila *irredenta*, a predavao je u Innsbrucku. Ali tu iskrenu želju da se bude izmiriteljem i posrednikom među narodima često bi u određenom vremenu i okolnostima natkrililo i izopačio gorljivi nacionalizam. Čitajući Baldenspergerovu autobiografiju, *Une Vie parmi d'autres* (1940, napisana 1935), kao pozadinu svake njegove djelatnosti mi osjećamo temeljni domoljubni poticaj: njegov ponos kad je osujetio njemačku propagandu na Harvardu 1914, kad je odbio susresti se s Brandesom 1915. u Kopenhagenu, kad je otišao u oslobođeni Strasbourg 1920. Carréova knjiga *Goethe u Engleskoj* sadrži uvod u kojemu Carré tvrdi da Goethe, kao sin rajnskoga područja, pripada cijelom svijetu, a osobito Francuskoj. Nakon Prvoga svjetskog rata Carré je napisao *Les Écrivains français et le mirage allemand* (1947), gdje je pokušao pokazati kako su Francuzi gajili iluzije o dvjema njemačkim državama i na koncu bi se uvijek prevarili. Ernst Robert Curtius je svoju prvu knjigu, *Die literarischen Wegbereiter des neuen Frankreichs* (1918), smatrao političkim činom, podukom za Nijemce.

U *post scriptumu* novoga izdanja, napisana 1952, Curtius je svoje rane predodžbe o Francuskoj proglasio obmanama. Romain Rolland nije bio glas nove Francuske, kako je on to mislio. Poput Carréa, sada je Curtius otkrio »tlapnju«, ali ovaj put to bijaše francuska *mirage*. Već je u toj ranoj knjizi Curtius definirao svoju zamisao o dobru Europljaninu: »Ich weiss nur eine Art ein guter Europäer zu sein: mit Macht die Seele seiner Nation haben, und sie mit Macht nähren zu sein: mit Macht die Seele seiner Nation haben, und sie mit Macht nähren von allem, was es einzigartiges gibt in der Seele der anderen Nationen, der befreundeten oder der feindlichen.«⁴ Preporučuje se svojevrsna kulturna politika sile: sve ima služiti samo snaži nečije nacije.

Ne želim pobuditi dojam da je domoljublje tih znanstvenika nešto loše, neispravno, ili pak da nije plemenito. Uvažavam građanske dužnosti, nužnost donošenja odluka, nužnost da se odabere strana u borbama našega vremena. Poznajem Mannheimovu sociologiju spoznaje, njegovu *Ideologiju i utopiju*, i razumijem da dokaz motivacije ne oduzima vrijednost čovjekovu djelu. Želim povući jasnu razliku između tih ljudi i onih niskih kvaritelja književne znanosti u nacističkoj Njemačkoj, kao i od onih političkih doktrinaraca u Rusiji, koji su neko vrijeme »komparativnu književnost« proglašavali tabuom, a svakoga tko bi javno kazao da je Puškin *Priču o zlatnom pjeticu* preuzeo od Washingtona Irwinga nazivali su »kozmpolitom bez korijena koji se dodvorava Zapadu«.

Ipak, ta u osnovi domoljubna motivacija mnogih komparatističkih književnih studija u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji i drugim zemljama vodila je čudnu sustavu

⁴ Ernst Robert Curtius, *Französischer Geist im zwanzigsten Jahrhundert*, Bern 1952, str. 237.

kulturnoga knjigovodstva, želi da se nagomilaju zasluge jedne nacije dokazivanjem što je moguće većega utjecaja na druge nacije ili, nešto suptilnijim načinom, dokazivanjem da je vlastita nacija bolje usvojila i »razumjela« nekoga stranog majstora od bilo koje druge. To gotovo naivno izlazi na vidjelo u jednoj tablici Guyardova malog priručnika za studente: on sadrži čiste, prazne odjeljke za nenapisane *thèses* o Ronsardu u Španjolskoj, Corneilleu u Italiji, Pascalu u Nizozemskoj itd.⁵ Taj se tip kulturne ekspanzije može naći čak i u Sjedinjenim Američkim Državama, koje su, u cjelini gledano, bile imune na takvo što, dijelom zato što su imale manje temelja za hvalisanje, a dijelom zato što su bile manje zaokupljene kulturnom politikom. Pa ipak, u izvrsnoj *Povijesti književnosti Sjedinjenih Američkih Država*,⁶ koja je nastala kao plod suradnje više autora, s radošću se tvrdi da je Dostojevski nasljednik Poea, pa čak i Hawthornea. Arturo Farinelli, komparatist najčistijega kova, opisao je takvo stanje u članku što ga je dao objaviti u *Mélanges Baldensperger* (1930) pod naslovom »Gl'influssi letterari e l'insuperbire delle nazioni«. Farinelli vrlo primjereno obrazlaže besmislenost takvih izračunavanja kulturnih bogatstava, svih tih dugovanja i potraživanja kad je pjesništvo u pitanju. Zaboravljamo da se »sudbina pjesništva i umjetnosti ispunjava samo u unutarnjem životu i tajnim suglasjima duše«. ⁷ U jednom zanimljivom članku profesor Chinard najzgodnije je izrazio načelo »nema dugova« pri usporedbi književnosti i naveo

⁵ Marius-François Guyard, *La Littérature comparée*, Paris 1951, str. 124-125.

⁶ *Literary History of the United States*, ur. Robert Spiller – Willard Thorp i dr., New York 1948.

⁷ *Mélanges Baldensperger*, 1, 1930, str. 273.

lijep ulomak iz Rabelaisa o jednom idealnu svijetu bez dužnika i vjeronika.⁸

Umjetno razgraničenje između predmetnoga područja i metodologije, mehanicistički pojam izvora i utjecaja, motiviranost kulturnim nacionalizmom, koliko god plemenit bio – sve mi se to čini znacima dugotrajne i iscrpljujuće krize komparativne književnosti.

Prijeko je potrebna posvemašnja preorijentacija u svim trima pravcima. Umjetno razgraničenje između »komparativne« i »opće« književnosti mora se napustiti. »Komparativna« književnost postala je utvrđenim terminom za svako proučavanje književnosti koje nadilazi granice jedne nacionalne književnosti. Malo je koristi od žaljenja što je termin tako skovan, kao i od upornih zahtjeva da se disciplina nazove »komparativno proučavanje književnosti«, budući da svatko razumije i ovu eliptičnu upotrebu izraza. Termin »opća književnost« nije imao uspjeha, barem u Engleskoj, možda i zbog toga što još uvijek nosi stare konotacije, koje upućuju na poetiku i teoriju. Osobno bih želio da jednostavno govorimo o proučavanju književnosti ili o književnoj znanosti i kad bi, kako je predložio Albert Thibaudet, postojali profesori književnosti, baš kao što postoje profesori filozofije i povijesti, a ne profesori povijesti engleske filozofije, čak i ako se pojedinac može vrlo dobro specijalizirati za ovo ili ono posebno razdoblje ili zemlju, pa čak i za pojedinoga autora. Srećom, još nemamo profesore engleske književnosti osamnaestoga stoljeća ni profesore za pitanja Goetheova jezika. No imenovanje našega predmeta jest institucionalno pitanje

⁸ »La Littérature comparée et l'histoire des idées dans l'étude des relations franco-américaines«, u: *Proceedings of the Second Congress of the International Comparative Literature Association*, 2, prir. Werner P. Friedrich, Chapel Hill 1959, str. 349–369.

akademsoga zanimanja u doslovnom smislu. Ono što je bitno jest shvaćanje književne znanosti kao jedinstvene discipline neometane jezičnim granicama. Stoga se ne mogu složiti s Friedrichovim nazorom da komparatisti »niti mogu niti se usuđuju prodrijeti na druge teritorije«, odnosno na teritorije proučavatelja engleske, francuske, njemačke i drugih nacionalnih književnosti. Niti vidim kako je uopće moguće poslušati njegov savjet da »nitko nikome ne zalazi u njegov teritorij«. ⁹ U književnoj znanosti nema vlasničkih prava niti se priznaju »neotuđiva prava«. Svatko ima pravo proučavati bilo koje pitanje, čak i kad je ono ograničeno na jedno jedino djelo na jednom jedinom jeziku, svatko čak ima pravo proučavati povijest filozofije, pa i svaku drugu tematiku. On se samim time, naravno, izlaže opasnosti da ga kritiziraju stručnjaci za to područje, ali to je opasnost koju mora prihvatiti. Mi, komparatisti, sigurno ne bismo željeli spriječiti engleske profesore u proučavanju Chaucerovih francuskih izvora ni francuske profesore u proučavanju Corneilleovih španjolskih izvora itd. jer ne želimo da se nama komparatistima zabrani objavljivanje radova o temama koje su ograničene na posebne nacionalne književnosti. Suviše se važnosti pridavalo »autoritetu« specijalista, koji možda često posjeduju bibliografsko znanje ili informacije izvanjske naravi, ali ne nužno i ukus, senzibilitet i domašaj »nespecijalista«, čiji širi vidik i prodorniji uvid dosta dobro mogu nadoknaditi godine intenzivne predanosti svom predmetu. Nema ničega preuzetnog ili nadmenog u tome da se zastupa veća pokretljivost i idealno zamišljena univerzalnost u našim proučavanjima. Cijela ta zamisao o ograđenim rezervatima sa znacima »zabranjen pristup« slobodnu duhu mora biti neugodna. Ona se može pojaviti

⁹ *Yearbook of Comparative and general Literature*, 4, 1955, str. 57.

samo u granicama one zastarjele metodologije koju propovijedaju i rabe prosječni teoretičari komparativne književnosti, koji drže da činjenice valja otkrivati kao grude zlata za koje možemo s punim pravom ograditi nalazište.

Ali prava književna znanost ne bavi se pasivnim činjenicama, nego vrijednostima i kvalitetama. Zato i nema razlike između povijesti književnosti i kritike. Čak i najjednostavniji problem povijesti književnosti zahtijeva čin prosudbe. Čak i iskaz da je Racine utjecao na Voltairea ili da je Herder utjecao na Goethea – da bi imao smisla, zahtijeva znanje o značajkama Racinea i Voltairea, Herdera i Goethea, a otuda i znanje o njihovu tradicijskom kontekstu, jednu neprestanu djelatnost procjenjivanja, uspoređivanja, analiziranja i razlikovanja, koja je u biti kritička. Nijedna povijest književnosti nije napisana bez nekoga načela odabira i nekakva pokušaja karakterizacije i vrednovanja. Povjesničari književnosti koji poriču važnost kritike – i sami su nesvjesni kritičari, obično posredni kritičari koji su jednostavno preuzeli tradicionalna mjerila i prihvatili konvencionalne sudove o ugledu pojedinih pisaca. Umjetničko djelo ne može se analizirati, ne mogu mu se odrediti bitne značajke niti ga se može vrednovati ne pribjegnemo li nekim kritičkim načelima, ma kako ih se nesvjesno pridržavali i ma kako nejasno ih izražavali. Norman Foerster je u svojoj i danas relevantnoj brošuri *Američki znanstvenik (The American Scholar)* vrlo uvjerljivo pokazao da povjesničar književnosti »mora biti kritičar *kako bi bio povjesničar*«. ¹⁰ U književnoj znanosti teorija, kritika i povijest surađuju kako bi ispunile svoju središnju zadaću: opis, tumačenje i vrednovanje umjetničkoga djela ili neke skupine umjetničkih djela. Komparativna književnost, koja je, barem u radovima

¹⁰ Norman Foerster, *The American Scholar*, Chapel Hill 1929, str. 36.

svojih službenih teoretičara, izbjegla tu suradnju i drži se »zbiljskih veza«, izvorâ i utjecajâ, posrednika i uglednih imena kao svojih jedinih tema, morat će pronaći svoj put povratka u veliku struju suvremene književne znanosti i kritike. Po svojim metodama i metodološkim promišljanjima komparativna književnost pretvorila se, kažimo to bez okolišanja, u ustajalu žabokrečinu. Mi se možemo prisjetiti mnogih znanstvenih i kritičkih pokreta i skupina u ovom stoljeću, potpuno različitih po svojim ciljevima i metodama – Crocea i njegovih pristaša u Italiji, ruskoga formalizma i njegovih izdanaka i nadogradnje u Poljskoj i Čehoslovačkoj, njemačke *Geistesgeschichte* i stilistike, koje su naišle na odjek u zemljama španjolskoga govornog područja, francuske i njemačke egzistencijalističke kritike, američke »nove kritike«, mitske kritike nadahnute Jungovim arhetipskim uzorcima, pa čak i frejdske psihoanalize i marksizma: sve te orijentacije, kakva god bila njihova ograničenja i nedostaci, ujedinjene su u zajedničkoj reakciji protiv izvanjskoga fakticizma i atomizma koji još sputavaju komparativno proučavanje književnosti. Književna znanost danas prije svega mora shvatiti potrebu da se definira predmet i žarište njezina zanimanja. Nju moramo razlučiti od proučavanja povijesti ideja ili religijskih i političkih pojmova i osjećaja, što često predlažu kao alternative proučavanju književnosti. Mnoge istaknute predstavnike književne znanosti, a osobito komparativne književnosti, zapravo uopće ne zanima književnost, nego povijest javnoga mnijenja, izvještaji s putovanja, ideje o nacionalnom karakteru – ukratko, opća kulturna povijest. Oni su tako radikalno proširili pojam proučavanja književnosti, da je ono postalo istovjetnim s čitavom poviješću čovječanstva. Ali književna znanost, u metodološkom pogledu, neće nimalo napredovati ako se ne odluči proučavati književnost kao predmet koji je različit od

drugih čovjekovih djelatnosti i proizvoda. Shodno tome, moramo se suočiti s problemom »literarnosti«, tim središnjim pitanjem estetike, prirode umjetnosti i književnosti.

Ako već treba doći do takve promjene i takva oslobađanja, do takva preusmjerivanja prema teoriji i kritici, prema kritičkoj povijesti, problem motivacije riješit će se sam od sebe. Mi i nadalje možemo ostati dobri domoljubi, pa čak i nacionalisti, ali sustav dugova i potraživanja više neće biti važan. Možda će nestati iluzije o kulturnoj ekspanziji, kao što će možda nestati i iluzije o svjetskom pomirenju uz pomoć književne znanosti. Ovdje, u Americi, promatrajući s druge obale Europu kao cjelinu, mi lako možemo postići stanovito odstojanje iako ćemo možda platiti cijenu iskorijenjenosti i duhovnoga izgnanstva. Ali kad jednom prestanemo shvaćati književnost kao argument u borbi za kulturni *prestige*, kao robu namijenjenu vanjskoj trgovini ili čak kao pokazatelj nacionalne psihologije, dostići ćemo onu jedinu pravu objektivnost koju čovjek može dostići. To neće biti neki neutralni scijentizam, neki ravnodušni relativizam i historizam, nego suočavanje s predmetima kakvi jesu u svojoj biti: to će biti nepristrano ali intenzivno promatranje koje će voditi analizi i vrijednosnoj prosudbi. Kad jednom pojмимо prirodu umjetnosti i pjesništva, njezinu pobjedu nad ljudskom smrtnošću i sudbinom, stvaranje jednoga novog svijeta mašte, nacionalne će taštine nestati. Izranja čovjek, univerzalni čovjek, čovjek na svakome mjestu i u svim vremenima, u svoj svojoj raznolikosti, a književna znanost prestaje biti rasonoda za ljubitelje starina, obračun nacionalnih dugova i potraživanja ili shematsko iscrtavanje veza. Književna znanost, poput umjetnosti same, postaje čin mašte, a time i branitelj i tvorac najviših vrednota ljudske vrste.